

LEVENSBSCHRIJVING

EBENEZER ERSKINE

HET LEVEN EN DAGBOEK

EBENEZER ERSKINE

VOORAFGEGAAN DOOR
EEN LEVENSBESCHRIJVING VAN ZIJN VADER
HENRY ERSKINE

door
DONALD FRASER

Donald Fraser
Levensbeschrijving Ebenezer Erskine / Fraser, D. :
Utrecht: De Banier
ISBN 90-336-06496 geb.

© B.V. UITGEVERIJ "DE BANIER", UTRECHT 2005

*Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.*

DE BANIER - UTRECHT

VERANTWOORDING

Het is ons een genoegen om hierbij de eerste Nederlandse vertaling van *The Life and Diary of the Reverend Ebenezer Erskine A.M. of Stirling, Father of the Secession Church* te mogen inleiden. Het is een compleet levensverhaal van Ebenezer Erskine, waarbij een groot aantal citaten uit zijn dagboeken zijn opgenomen. De schrijver, Donald Fraser, heeft op dezelfde wijze het leven van Ralph Erskine beschreven, dat in deel XIX werd opgenomen. Het werd vertaald door Ds J. van der Haar en vormde het laatste deel van de serie van 'Al de werken', zoals deze door Uitgeverij Kool te Veenendaal werd uitgegeven. Vanwege het ontbreken van de biografie van Ebenezer Erskine, werd besloten om als sluitstuk van de herdrukte uitgave van 'Al de werken' ook dit interessante en unieke boek van Fraser voor het Nederlandse publiek toegankelijk te maken.

Een vijftal vertalers heeft aan dit omvangrijke boek hun medewerking gegeven. Het zijn, op volgorde van de hoofdstukken, de volgende personen: dr P.H. van Harten het voorafgaande levensverhaal van Henry Erskine; dr M. Verduin hoofdstukken 1 en 2; mevrouw P.M. van Overbeeke hoofdstuk 3 en 4, L.J. van Valen hoofdstuk 5 en 6; W. van Amstel hoofdstuk 7; dr P.H. van Harten hoofdstuk 8; ds. R.R. Maathuis hoofdstuk 9 en 10; dr P.H. van Harten de aanhangsels en de historische inleiding. Zij hebben het oorspronkelijke werk zo nauwkeurig mogelijk in goed leesbaar en hedendaags Nederlands overgezet. Om het verhaal overzichtelijk en toegankelijk te maken zijn tussenkopjes aangebracht.

Vanwege de eigen stijl en de methode van vertalen zijn verschillen merkbaar, die echter geen afbreuk doen aan de leesbaarheid van het verhaal. Het is de intentie geweest om de

plechtige stijl zoveel mogelijk te handhaven.

Dr P.H. van Harten en L.J. van Valen hebben de eindredactie van de vertalingen uitgevoerd.

Enkele opmerkingen zijn in dit verband van belang. Het woord 'Sabbath' is met 'zondag' vertaald. Het vaak voorkomende woord 'Reverend' (Rev.) vóór de naam van een predikant werd in de meeste gevallen weggelaten en soms vertaald met 'predikant'. Ons woord 'dominee', 'ds.' komt in het Schotse kerkelijke gebruik niet voor. De typisch Schotse woorden voor de meerdere kerkelijke vergaderingen zoals 'General Assembly' (vergelijkbaar met generale synode te onzent), 'Synod' (vergelijkbaar met particuliere of provinciale synode) en 'Presbytery' (vergelijkbaar met classis) zijn onvertaald gelaten.

Wij beseffen dat de stof van dit negentiende-eeuwse boek hier en daar moeilijk is en erg gedetailleerd. Zij bevat echter een schat aan informatie, vooral met betrekking tot het geestelijke leven van de hoofdpersoon. Het is onze wens dat het leven van Ebenezer Erskine ons lessen verschaft tot verdieping en toetsing van het eigen geestelijke leven.

Ridderkerk/Dordrecht, december 2004

P.H. van Harten
L.J. van Valen

HISTORISCHE INLEIDING

door P.H. van Harten

In zijn vaderland is de herinnering aan Ebenezer Erskine (1680-1754) vooral levend gebleven als kerkelijk leider. Zijn naam is als zodanig nauw verbonden aan de eerste grote afscheidingsbeweging in de Schotse kerkgeschiedenis. In Nederland bleef zijn kerkelijke strijd nagenoeg onopgemerkt: daar heeft hij de meeste indruk gemaakt door zijn prediking.

EVANGELISCHE PREDIKING

Reeds in het midden van de achttiende eeuw werden vele van zijn preken, samen met die van zijn broer Ralph, in het Nederlands vertaald. Onder Gods zegen hebben die bij velen geleid tot een nieuw en verdiept verstaan van de bijbelse boodschap. In levendigheid en rijkdom van gedachten is de prediking van Ebenezer niet gelijk te stellen aan die van zijn broer. Maar niet minder nadrukkelijk staat Christus centraal.

Ebenezers prediking kan getypeerd worden als evangelisch in de ware zin van het woord: Wij, mensen, leven van nature in een staat van vervreemding en vijandschap tegen God, maar door het Evangelie wordt de witte vlag van vrede en verzoening met God hoog opgeheven in deze wereld. Door het Evangelie, als een kracht Gods tot zaligheid, worden zondaren getrokken.

Erskine was onvermoeid bezig om de heerlijkheid van Christus, als Zaligmaker van zondaren, voor te stellen. De schatten van het heil, die er in Hem zijn, werden royaal uitgestald. In Hem is de vergeving, Hij verwierf de gerechtigheid, die ons voor God doet bestaan. In Hem is de bevrijding van alle boeien, in Hem de vernieuwing van ons leven, het licht en de vre-

de. Kortom, alles wat tot de zaligheid nodig is. Ja, in Christus komt God Zelf naar ons toe om Zich aan ons te schenken. In Zijn ontfermende liefde breidt God Zijn armen uit tot schuldig en verloren mensen.

De beloften van het Evangelie worden daarbij ruim gepredikt. Zonder iets te willen afdingen aan de uitverkiezing, stelde Erskine dat deze voor ieder gelden. Door de beloften komt het heil naar zondaren toe: welgemeend. Belemmeringen worden uit de weg geruimd, tegenwerkingen en bezwaren op pastorale wijze beantwoord. De aard van het geloof en de gronden ervan worden in het licht gesteld.

Dit betekent niet dat de prediking van de wet en het overtuigende werk ervan overbodig werden geacht. Integendeel. Maar de prediking ervan stond in dienst van het Evangelie. Zij was er op gericht dat zondaren onverwijld hun toevlucht tot Christus zouden nemen.

'HET EVANGELIE IN ZIJN MAJESTEIT'

Erskine moet met groot gezag gepreikt hebben. Men hoorde bij hem, zo werd opgemerkt, 'het Evangelie in zijn majesteit'.¹ Dit evangelie werd gebracht zowel aan ongelovigen als aan gelovigen. Onvermoeid was Erskine bezig beiden op Christus te wijzen. De eersten, opdat zij door het geloof aan Hem verbonden en behouden zouden worden. De anderen, opdat zij van geloof tot geloof zouden voortgaan, en toenemen in de kennis en genade van Christus.

Politieke problemen komen in zijn prediking weinig of niet aan de orde, om maar te zwijgen van maatschappelijke. Wel kerkelijke problemen. Maar des te zwaarder woog hem het zielenheil van mensen, met het oog op het naderende gericht en de eeuwigheid.

PERSOONLIJK EN KERKELIJK LEVEN

In het verleden is weinig over het leven van de Erskines ver-

¹ H. Watt *Ebenezer Erskine, 1680-1754* in R.S. Wright, *Fathers of the Kirk*, p.109.

schenen in onze taal. Ongeveer tien jaar geleden kwam daarin verandering.² Maar vooral de hier volgende levensbeschrijving van de hand van Donald Fraser brengt ons zo dicht mogelijk bij de bron.³ Gedeelten uit Erskines dagboek zijn in ruime mate opgenomen en geven ons meer dan eens een blik in zijn hart.

Deze levensbeschrijving brengt niet alleen het leven van Erskine zo dichtbij, maar geeft ook zicht op het toenmalige gemeentelijk leven en op de geschiedenis van de Schotse kerk in de eerste helft van de achttiende eeuw. De samensteller geeft tevens, voorafgaand aan hoofdstuk 1, een uitvoerig bericht over de vader van de Erskines, Henry Erskine.

KORT OVERZICHT SCHOTSE KERKGESCHIEDENIS

Een kort overzicht van de Schotse kerkgeschiedenis mag hier niet ontbreken, omdat het onontbeerlijk is tot een recht verstaan van het levensverhaal van Ebenezer Erskine.⁴

Vóór het aantreden van Erskine had de Schotse kerk al een rijke en veelbewogen geschiedenis. In het midden van de zestiende eeuw had de Reformatie zich met kracht doorgezet, onder leiding van de in Genève gevormde John Knox. De prediking van het Evangelie had diepe sporen getrokken onder het volk. Met name in de zeventiende eeuw was er een krachtige opleving geweest onder het Schotse volk.

Het puritanisme zou in het calvinistische Schotland een gereede voedingsbodem vinden. Evenals de Nadere Reformatie in ons land, legde deze stroming de nadruk op de innerlijke beleving van het geloof en de heiliging van het leven. Met name de strikte zondagsviering moet hier genoemd worden. Bekende predikers uit deze tijd waren Hugh Binning, James Durham, Andrew Gray en Samuel Rutherford.

² In het bijzonder: L.J. van Valen, *Herauten van het kruis. Leven en werk van Ralph en Ebenezer Erskine.*

³ Een beperkt gedeelte van het werk van Fraser verscheen al in het Nederlands: *Het leven en het dagboek van Ds. Ebenezer Erskine te Stirling*, vertaald door J. Freeke.

⁴ Een beknopt overzicht van de Schotse kerkgeschiedenis in onze taal: G. Werner, *De Schotse kerkgeschiedenis.*

In een tijd van grote beroering en verwarring is men er zelfs toe gekomen om als volk een verbond met God te sluiten. Menigeen ondertekende het verbond letterlijk met zijn bloed. Bekende jaartallen zijn 1638 en 1643. De verbonden, 'covenants', hebben als indrukwekkende getuigenissen van nationale toewijding aan de dienst van God, in de geschiedenis van de christelijke kerk hun eigen en unieke plaats. In Schotland zelf zou de herinnering aan deze periode, the 'covenanted reformation' en het verplichtende karakter van de verbondssluitingen tot ver in de achttiende eeuw voortduren, en zich ook in het leven van de Erskines laten gelden.

In dezelfde periode van geestelijke bloei werd in Londen de Westminster Assembly gehouden. De Schotse afgevaardigden hadden in de besprekingen een werkzaam aandeel. De belijdenisgeschriften die op deze beroemde kerkvergadering zijn opgesteld, zouden ook in Schotland een groot gezag krijgen.

'TWEË KONINKRIJEN IN SCHOTLAND...'

In Schotland was grote aandacht ontstaan voor de positie van de kerk en de wijze waarop het kerkelijke leven ingericht moest worden. De regerende koningen probeerden een bepaalde vorm van kerkregering op te leggen, maar vanuit de kerk werd daartegen krachtig verzet geboden. Een voor-aanstaand kerkelijk leider liet de koning weten: "Daar zijn in Schotland twee koninkrijken. Het ene is van u, het andere van Christus." De boodschap was duidelijk: over het laatste had de koning geen enkele zeggenschap. Deed hij het toch, dan tastte hij de 'kroonrechten' van Christus aan.

De koningen wilden naar Engels voorbeeld het episcopalisme invoeren. Ze hoopten door middel van een bisschoppelijke regering greep op de kerk te krijgen en zo hun macht te vergroten. In de Schotse kerk bleef verzet daartegen niet uit, met als gevolg dat het presbyterianisme tot ontwikkeling kwam. Het systeem verschilt in wezen niet van datgene dat in Nederland na de Reformatie gestalte kreeg. Het ontleent zijn naam aan het woord 'presbyter' of ouderling. De gemeente koos ambtsdragers, en

vanuit de kerkenraad, de 'Session', werden de predikant en een ouderling afgevaardigd naar de classis, de 'Presbytery'.

WERK VAN DE CLASSIS

Op de veelvuldig gehouden samenkomsten van de classis, hielden de predikanten een verhandeling van een uur over een opgegeven bijbelgedeelte. Na deze toespraak volgde een kortere van een half uur. In feite ging het om twee preken, waarbij de gemeenteleden aanwezig mochten zijn. Daarna wisselde men als vergadering van gedachten over de twee toespraken of preken. Zo scherpte men elkaar op en corrigeerde elkaar als dat nodig was. Zo werd ook de verbreiding van het bijbels gereformeerde gedachtengoed sterk bevorderd.

De classis was ook nauw betrokken bij het beroepingswerk. Vergaderingen om te spreken over een beroep en de bevestiging van een predikant stonden onder haar directe leiding. Visitatoren hielden toezicht op gemeenten in het gebied van de classis.

MEERDERE VERGADERINGEN

Behalve deze vergaderingen waren er ook de provinciale vergaderingen, de 'synods', en de 'General Assembly'. In deze generale synode, die eenmaal per jaar in Edinburgh samenkam, hadden afgevaardigden zitting namens de diverse classes. In tegenstelling tot in ons land konden de afgevaardigden naar de 'Assembly' personen zijn die geen deel uitmaakten van de classis. Vanwege de lange afstanden wees men vaak iemand aan uit Edinburgh of directe omgeving.

Naar de vaste overtuiging van de presbyterianen deed alleen dit systeem recht aan de koningsheerschappij van Christus over Zijn gemeente.

DE GEVESTIGDE KERK

In de tweede helft van de zeventiende eeuw nam de druk van overheidswege toe en werden de duimschroeven letterlijk aan-

gedraaid. Mensen werden verbannen of moesten in barre omstandigheden in gevangenissen verblijven. Velen lieten het leven op de schavotten. In vlamme redevoeringen legden vele martelaren vlak voor hun terechtstelling getuigenis af van hun vurige liefde tot God en Zijn zaak.

In 1688 kwam er door de komst van koning-stadhouder Willem III een keer. Deze omwenteling, 'the Glorious Revolution', bracht het einde van een jarenlange onderdrukking en hield tevens de definitieve vestiging van het presbyterianisme in. De positie van de Schotse kerk als nationale kerk werd nu officieel bij de wet erkend. Vandaar dat men na de omwenteling sprak van de gevestigde kerk, 'the established church', of de kerk door de wet bevestigd, 'the church established by law'. Een klein aantal presbyterianen vond de doorgevoerde veranderingen niet radicaal genoeg en kwam buiten deze kerk te staan. Men sprak in later tijd dan ook van de oude afgescheidenen, 'the old Dissenters'.

De betekenis van de kerkelijke vergaderingen was groot. Deze vergaderingen, 'the courts', namen een niet weg te denken plaats in. De gehele ontwikkeling met alle bijbehorende strijd, zal daartoe zeker bijgedragen hebben. Toen het in het leven van Erskine tot een breuk kwam met de kerkelijke vergaderingen, was dit dan ook zeer ingrijpend. Overigens leidde het conflict allerminst tot een breuk met het presbyterianisme als zodanig.

MAATSCHAPPELIJKE OMSTANDIGHEDEN

In economisch opzicht verkeerde Schotland in het begin van de achttiende eeuw in erbarmelijke omstandigheden. Het land werd bewerkt met totaal verouderde methoden. Jaren van misoogsten hadden gezorgd voor armoede, waardoor veel bedelaars van deur tot deur trokken. Men schat, dat op een bevolking van een miljoen mensen, niet minder dan tweehonderd duizend personen zwervend in hun bestaan moesten voorzien. Uit de dorpen in de omgeving van Edinburgh moet rond de eeuwwisseling een derde deel van de bevolking zijn gekomen van honger.

Toen Ebenezer Erskine in 1733 besloot zich buiten de gevestigde kerk op te stellen, was dit dus een geweldige stap. Er viel een groot stuk bestaanszekerheid weg, want de landheer, 'the landlord', was verplicht voor het inkomen van de predikant zorg te dragen. Maar uit het leven van zijn vader zal hem voldoende gebleken zijn dat God zorgt voor de Zijnen. Overigens waren de predikanten niet gewoon in hun prediking aandacht te schenken aan de slechte leefomstandigheden.

OPWEKKING GEESTELIJK LEVEN

In het straatarme land was er tegelijkertijd een opgewekt geestelijk leven. Een duidelijk waarneembare honger naar het Woord van God. Hiervan geeft de ervaring van Daniel Defoe een rijk getuigenis. Toen Defoe in 1707 ter gelegenheid van de vereniging van Engeland en Schotland in Schotland was, viel hem de grote aandacht op onder de prediking. Hij schreef: "Het lijkt wel alsof zij de woorden die de predikant spreekt, opeten! Men zal ook niemand zien zonder Bijbel. Als de predikant een tekst noemt, klinkt het zachte geruis van het omslaan van de bladzijden door de kerk."⁵

Het dagboek van Elisabeth Wast, een godvrezend dienstmeisje uit Edinburgh, laat ons zien hoe diepgaand het geestelijke leven was in de hoofdstad van het land. Het bijhouden van een dagboek geeft aan, dat men oog had voor de persoonlijke geestelijke ervaringen en niet aan zichzelf voorbij wilde leven. Door haar sterke gerichtheid op de prediking en op de weergave daarvan, krijgen wij ook een indruk van de manier waarop in Edinburgh gepreekt werd. Elisabeth vertelt hoe een predikant in Edinburgh onder tranen de gemeente opriep de goede keuze te doen. Hij drong hier zo krachtig op aan, dat hij verklaarde de kansel niet te willen verlaten als mensen niet terstond Christus wilden aannemen.⁶

Ook het gebed nam bij de Schotse vromen een grote plaats in. Niet zelden bad men twee uur per dag. De historicus Robert

⁵ A. Fawcett *The Cambuslang Revival*, p.81.

⁶ Elisabeth Wast, *Zoet en bitter, licht en duisternis op den weg naar den hemel*, p.3.

Wodrow weet zelfs van een godvrezend persoon die negen uur per dag bad. Niet voor niets zorgde men er bij de bouw van een huis voor, dat er een speciaal vertrek was, 'a closet', dat als binnenkamer dienst kon doen.

AVONDMAALSBDIENINGEN

Hoogtepunten in het kerkelijke leven waren ongetwijfeld de avondmaalsdagen. In de zeventiende eeuw was namelijk de gewoonte ontstaan om massaal het avondmaal te vieren. De vromen kwamen uit wijde omgeving en verbleven dan dagen in de gemeente waar de bediening plaatsvond. Op verscheidene dagen werden er preken gehouden en op zondag vond de bediening van het Sacrament plaats. Deze samenkomsten stelden hoge eisen aan organisatie en huisvesting in de ontvangende gemeente. Ook was er assistentie nodig van predikers van elders. Thomas Boston had overigens bedenkingen tegen deze manier om het Avondmaal te bedienen. Een kritisch man als H.G. Graham zegt zelfs dat deze dagen meegewerkt hebben aan het slecht functioneren van de landbouw, omdat in het hoogseizoen veel arbeidskrachten afwezig waren. Langzamerhand zijn deze dagen, die tot de verbeelding van velen hebben gesproken, in onbruik geraakt.

GEBED EN PREDIKING

Verder waren er in het gemeentelijke leven de gebedskringsen, 'the praying societies'. Ze bepalen ons bij de grote betekenis die men toekende aan het gebed. Tegelijk vertolkten ze de behoefte aan de gemeenschap der heiligen. We kunnen ze vergelijken met de gezelschappen in ons land. Als zodanig kunnen ze aangemerkt worden als blijken van een in geestelijk opzicht bloeiende gemeente.

Ondanks het innige geestelijke leven en de rijke, indringende prediking van Christus, waren er ook wettische tendensen in de prediking te bespeuren. Over geloof en bekering werd soms in voorwaardelijke zin gesproken. Menigeen dreigde in zijn geestelijke levensvragen te blijven steken.

In de loop van de achttiende eeuw zou zich een heel andere geestesbeweging in Schotland doen gelden dan die van het zeventiende-eeuwse puritanisme, namelijk die van de Verlichting. Men kan zeggen dat in deze beweging, de voorloper van de huidige ontkerstening, de mens zichzelf ontdekt heeft. Niet als zondaar voor God, maar als mens met zijn kennen en kunnen. Het eigen inzicht, de rede en de deugd werden benadrukt en verheven. Deze beweging, die het denken van velen in West-Europa en Noord-Amerika beheerste, liet ook het calvinistische Schotland bepaald niet ongemoeid.

In materieel opzicht betekende de Verlichting een vooruitgang in het land. Betere landbouwmethoden en allerlei uitvindingen bewezen in het armelijke en in vele opzichten achtergebleven land hun diensten.

In geestelijk opzicht betekende de Verlichting juist een achteruitgang. Het geloof in God werd op de achtergrond gedrongen. Schotland kreeg moderne denkers. David Hume (1711-1776), wiens ouders onder het gehoor van Erskines vader verkeerd moeten hebben, is van hen de bekendste geweest. Hij heeft het christelijke geloof uit zijn leven 'weggefilosofeerd'. Door de ontwikkeling van de literatuur en de kunst, kreeg Edinburgh de naam van 'Athene van het Westen'. Ook in de kerk was er de invloed van de Verlichting. De aanhangers van deze manier van denken kregen de naam van 'Moderates'. Deze benaming is afgeleid van 'moderation', gematigdheid. De oude christelijke leerstukken werden door de 'Moderates' niet direct tegengesproken, maar minder belangrijk geacht. De predikers drongen aan op een deugdzaam leven en vonden welsprekendheid in hun preken erg belangrijk. Bij Erskine is van een rechtstreekse confrontatie met de geest van de tijd niet veel te merken. Maar op de achtergrond van verscheidene kerkelijke kwesties waarbij hij betrokken was, was de opkomende tijdgeest wel degelijk aanwezig. Het moet hem veel pijn gedaan hebben dat de strijd ook na de omwenteling van 1688 voortgezet moest worden. De bedreiging kwam niet meer van buitenaf, maar van binnenuit. Ook was er de on-

trouw in de kerkelijke vergaderingen van de (presbyteriaanse) kerk. De kerk bleef ook na 1688 een strijdende kerk.

HENRY ERSKINE

In Henry Erskine, wiens leven in het volgende hoofdstuk geschetst wordt, zien wij een onverschrokken dienaar van het Woord, die door Gods genade in de moeilijke tijd van onderdrukking standvastig gebleven is. In zijn levensbericht komt ook zijn adellijke afkomst ter sprake, hoewel Fraser weet dat het aankomt op een geboorte van boven.

Henry Erskine wist zich geroepen tot de hoge dienst van het Evangelie, ondanks de bittere armoede en de vele ontberingen die dit met zich kon meebrengen. Meer dan eens kwam hij door zijn presbyteriaanse overtuiging met de rechterlijke macht in aanraking en moest hij uitwijken naar het buitenland. Daarbij kon hij, hoe bezwaarlijk dit ook was, volstaan met een tocht van een beperkt aantal kilometers naar het zuidelijke buurland Engeland, waarmee Schotland pas in 1707 verenigd zou worden. Op korte afstand van de grens vond hij onderdak. Zijn zoon Ralph werd dan ook geboren in de Engelse grensplaats Monilaws, en wel in het jaar 1685.

Van zijn prediking is weinig bewaard gebleven. De weinige gegevens wettigen het vermoeden dat het waarschuwend element sterk aanwezig was. De specifieke accenten die wij bij zijn zoons aantreffen, vinden we bij hem nog niet. Het onderstreept het gegeven dat zijn zoons door de lectuur van het geschrift 'the Marrow' hiervoor oog gekregen hebben.

Aangrijpend is zijn getuigenis op zijn sterfbed. Ondanks alle moeite die de dienst des Heeren met zich had meegebracht, getuigde hij in het gezicht van de dood dat de keuze voor de Heere en Zijn dienst hem niet berouwde.⁷

HUWELIJK MET MARGARET HALCRO

Ook de afkomst van zijn (tweede) vrouw, de moeder van Ebe-

⁷ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.35.

nezer en Ralph, wordt niet verzwegen. De zoons hebben die zelfs op haar grafsteen aangegeven. Margaret Halcro, afkomstig van de Orkney eilanden, stamde uit een invloedrijk en adellijk geslacht. Later onderzoek heeft echter uitgewezen dat het bericht dat zij door haar voorgeslacht zelfs verwant zou zijn aan het Deense koningshuis bijstelling behoeft.

In de studie van Fraser blijft de vraag onaangeroerd, hoe een (jonge) vrouw uit het hoge noorden van Schotland in contact is gekomen met een predikant uit het uiterste zuiden van datzelfde land. De kennismaking zal hebben plaatsgevonden tijdens een familiebezoek.⁸ In de verte was Margaret Halcro namelijk verwant aan het geslacht Erskine. Zij was 27 jaar toen zij trouwde met de 50-jarige weduwnaar Erskine en daarmee ook de zorg voor diens gezin op zich nam. Als men zich realiseert dat Erskine als afgezette predikant een onzeker bestaan leidde, beseft men iets van het gewicht van haar beslissing. De gegevens over haar zijn summier. Wij zullen er echter niet ver naast zijn, als wij haar rekenen bij die vrouwen die weliswaar op de achtergrond werkzaam zijn geweest, maar door hun geloof en toewijding van onschatbare betekenis waren in het Koninkrijk van God.

BEKERING EN STRIID

Wat het leven van Ebenezer Erskine betreft, willen wij op een aantal aspecten wijzen.

Het eerste is dat van zijn persoonlijke godsvrucht. Terwijl zijn broer Ralph van jongs af de Heere vreesde, voltrok zich de bekering van Ebenezer pas op latere, ongeveer 28-jarige leeftijd. Door het geopende venster van zijn studeerkamer hoorde hij een gesprek tussen zijn vrouw Alison en zijn broer over geestelijke dingen, waardoor hij zich bewust werd van zijn geestelijke armoede. Zo wil het de overlevering. Het verhaal was de samensteller van dit boek niet onbekend en hij spreekt het niet tegen.⁹

⁸ T.R. Barnett, *The Makers of the Kirk*, p.244.

⁹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*.

De gegevens uit de aantekeningen van Ebenezer bevestigen dit niet. Wel laten ze iets zien van zijn geestelijke strijd, waarin ook de betekenis van Alison naar voren komt. Wéér een vrouw die door God in Zijn dienst gebruikt is! Ze moet te kampen gehad hebben met een langdurige, geestelijke neerslachtigheid. Het deed een latere onderzoeker, David Boorman, denken aan een postnatale depressie.¹⁰

Het gebed dat zij op aandringen van een predikant bad en dat voor haar een doorbraak betekende, raakte ook haar man tot in het diepste van zijn ziel. Hij noemt 26 augustus 1708 als de dag waarop hij mocht komen tot de persoonlijke geloofsovergave.

‘UW GEZWOREN DIENSTKNECHT...’

De begeerte zich geheel aan de Heere te wijden, kwam tot uitdrukking in een verbond dat hij met God sloot. Het persoonlijk verbondsluiten met de Heere was in Schotland geen onbekend verschijnsel. Dr. Alexander Comrie, die eveneens uit Schotland afkomstig was, wijdde hieraan een korte beschouwing in zijn veelgelezen boek *Het A.B.C. des geloofs*. Hij verwees daarbij naar Jesaja 44:5. Hij had de gemeente in een voorbereidingspreek voor het Avondmaal zelfs een formulier verstrekt met het oog op het schriftelijk verbondsluiten. Ebenezer Erskine besloot zijn verbond met God met de veelzeggende woorden “uw gezworen dienstknecht”. Van belang was daarbij dat “het verbond van plicht”, zoals men het wel noemde, steunde op het verbond van genade.¹¹

Kenmerkend voor zijn geestelijke leven, zoals wij dat uit zijn aantekeningen leren kennen, was de grote betrokkenheid op Christus en Diens werk. Het blijkt dat de heilsfeiten van grote betekenis voor zijn geloofsleven geweest zijn. We kunnen spreken van een christocentrische geloofsbeleving. Geen wonder dat er over zijn persoonlijke leven, zoals dat uit zijn aan-

¹⁰ D. Boorman, *Ebenezer Erskine and the Secession in Diversity of Gifts*, p.89.

¹¹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.539.

tekeningen voor ons zichtbaar wordt, een glans van vreugde en lofprijzing ligt. In dit opzicht onderscheidt Ebenezer Erskine zich van een geestverwante predikant als Thomas Boston (1676-1732). Bij Boston, die ook in ons land bekend is, is er toch meer een gedrukte stemming. Overbodig te zeggen, dat bij Erskine de sterke gerichtheid op Christus en Zijn werk, geheel spoort met zijn prediking. De eenheid van leer en leven is onmiskkenbaar.

‘EEN LEVENSBOEK’

In een catechismusverklaring waaraan Erskine heeft meege- werkt, wordt over het Woord van God gesproken als van “een welvoorzien apothek van alle onovertroffen geneesmidde- len, een rijke bron van alle ware troost, een volmaakt arsenaal van alle geestelijke wapenen en een feilloos kompas naar de eeuwige heerlijkheid”.¹²

Voor Ebenezers persoonlijke leven heeft het Woord niet min- der betekend. Zoals de hier volgende bladzijden laten zien, was de Bijbel voor deze dienaar van het Woord niet zonder- meer een werkboek, maar een levensboek.

GEBED

In Ebenezers drukke predikantsbestaan werd het gebed niet verzuimd. Wij zeggen niet teveel, als wij spreken van een in- tens gebedsleven. De vele bezigheden maakten wel eens dat hij aan bepaalde werkzaamheden niet toekwam. Maar we merken niet dat dit ooit van het gebed gold. De man die als predikant met gezag het Woord bracht en in het kerkelijke le- ven van een grote onverzettelikhed blijf gaf, wierp zich in de binnenkamer als een arme smekeling op de knieën voor God neer om Hem te smeken om Zijn hulp. Hij worstelde met God om Diens zegen. Zijn uitdrukkingen over het gebed ge- ven een diep besef van afhankelijkheid aan. Op zaterdagmor-

¹² *The Assembly's Shorter Catechism explained by Way of Questions and Answers by some ministers of the Gospel, part first*, p.23. Nederlandse vertaling: E. Erskine, R. Erskine, J. Fisher, *De Kennis der Zaligheid*, deel I, p.26.

gen 11 juli 1712 schreef hij: "Ik begaf me tot het gebed en het behaagde de Heere mij een gezicht te geven op de heerlijkheid van Christus..." In hetzelfde fragment lezen we: "Ik werd er toe gebracht te bidden, dat..."¹³ Deze uitspraken bevestigen het woord van de befaamde bijbelverklaarder Matthew Henry: "Ga tot God in de weg van de plicht, en Hij komt tot u in de weg van de genade." Dat laatste kan niet sterk genoeg worden benadrukt, hoewel elke gedachte aan verdienstelijkheid uitgebannen dient te worden. Het ging in de binnenkamer niet om zijn werkzaamheden, maar om Gods bemoeienissen met hem. Anders gezegd: om de vertroosting van de Heilige Geest.¹⁴

GEMEENTEWERK

Toen de verslaggever Daniel Defoe in 1707 vanuit Engeland een bezoek bracht aan Schotland, was hij onder de indruk van het vele werk dat door de predikanten daar verricht werd. Beschamend voor de Engelse predikanten, die hij bestempelde als 'preeklezers'.¹⁵ Ebenezer Erskine vormde daar geen uitzondering op. Wie kennis neemt van de hier volgende levensbeschrijving, komt het een en ander tegen. Daar was allereerst de voorbereiding voor de beide zondagse diensten met de bijbellezing, 'the lecture'. Tevens was er een doordeweekse dienst.¹⁶ Dan waren er nog de speciale dagen, zoals de vastendagen.¹⁷

De preken moesten zonder hulp van aantekeningen op de kansel gehouden worden. Ook dat vergde extra voorbereiding. H. Bavinck zou later de exegese van de Erskines niet hun sterkste kant vinden. Toch kon hij niet anders dan hun preken vanwege hun inhoud warm aanbevelen.¹⁸

Daarnaast waren er de catechese en het bezoekwerk in de gemeente.¹⁹ Wat dit laatste betreft, moesten in een gemeente als

¹³ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.158.

¹⁴ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.165.

¹⁵ *Memoirs of the Life of the Rev. Thomas Halyburton*, p.317.

¹⁶ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.186.

¹⁷ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.187.

¹⁸ H. Bavinck, *R. en E. Erskine Levensgeschiedenis en Werken*.

¹⁹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.188 e.v.

die van Portmoak, grote afstanden worden afgelegd. Ongetwijfeld te paard! Dan was er nog het bijwonen van de kerkelijke vergaderingen. Normaal al geen sinecure, maar van Erskine zou dit, gezien zijn opstelling in de kerk, heel veel vragen. Toen de afscheiding van 1733 zich had voltrokken, werd zijn arbeid er niet minder om. Behalve de zorg voor de kerkelijke organisatie was er de preekvoorziening. Zo maakte hij samen met zijn broer Ralph verre tochten naar andere delen van het land om daar het Woord te bedienen.

VERHOUDING MET COLLEGA'S

Wat de verhouding met zijn collega's betreft, blijkt dat er intensief contact was. Vanuit een geestelijke verbondenheid wisten men elkaar te waarderen. Ook de strakke kerkelijke organisatie zal met zich meegebracht hebben, dat de predikanten elkaar vaak ontmoetten. Men stond elkaar bij en bemoedigde elkaar. Een voorbeeld van de goede collegiale verhoudingen vinden we bij de ziekte van zijn eerste vrouw. Alle collega's uit de omgeving waren aanwezig om haar door het gebed bij te staan.²⁰ Het hoeft geen betoog dat door Erskines kerkelijke opstelling de collegiale verhoudingen onder druk kwamen te staan. Ook de preektochten door het land wekten ergernis op bij collega's die inzake de inhoud van de prediking dicht bij hem stonden.

VROOMHEID EN GEZIN

De drukke pastor vergat ondanks zijn vele werkzaamheden zijn gezin niet.²¹ De eenheid van leven was er ook in dit opzicht. Ook stond zijn vroomheid niet los van het dagelijkse leven. Toen een kind door een woedende stier gestoten was en het wonderlijk goed afliep, werd God niet alleen in de binnenkamer, maar ook in het gezin dank gebracht.²² Aandoenlijk is het te lezen van het sterven van enkele van zijn kinderen. Ook

²⁰ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.287.

²¹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.156 e.v.

²² *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.156.

hun heengaan werd voor Gods aangezicht gebracht.²³ Met zijn aandacht voor het geestelijke welzijn van zijn gezin, stond Ebenezer Erskine in de traditie van het puritanisme.

VASTHOUDEND EN STRIJDBAAR

We kunnen ook spreken van radicaliteit en onverzettelijkheid. In de verhouding tot God kwam dit tot uitdrukking in een algehele overgave en offerbereidheid. In 1713 verklaarde hij in een verbond dat hij met God sloot: "Ik wil alles wat ik in de wereld heb, opgeven voor Zijn zaak en waarheid." Hij verklaarde zich bereid voor Gods zaak zijn leven te geven. "Ik ben bereid", zei hij bij zijn afwijzing een bepaalde eed af te leggen, "voor U opgehangen, onthoofd of gevierendeeld te worden."²⁴ In de kerkelijke vergaderingen had hij moed om, ondanks alle verzet, onvervaard zijn mening te geven tegen de daar heersende opvattingen in.

Zijn strijdbaarheid - en dat in de meest letterlijke zin - bleek ook bij de opstand van 1745. Toen probeerde een kleinzoon van de in 1688 afgezette koning, gesteund door een groot aantal Hooglanders, vanuit het noorden van het land de macht te herwinnen. Maar een regering door de episcopaal gezinde Stuarts, was een schrikbeeld voor de presbyterianen. Toen de rebellen tot in Stirling waren doorgedrongen, stelde Erskine zich ondanks zijn gevorderde leeftijd aan het hoofd van een groep vrijwilligers. Zo werd het 'bidt en werkt' in praktijk gebracht. Gebeden waren nodig, maar ook wapens!²⁵

AMBTELIJK WERK

Ook tijdens Erskines bediening waren de kerkdiensten de brandpunten van het gemeentelijke leven. De betrokkenheid van de gemeente in Portmoak bij prediking en bijbellezing was zo groot, dat verscheidene gemeenteleden tijdens de diensten aan-

²³ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.266.

²⁴ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.221.

²⁵ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.439.

tekeningen maakten, die 's zondagsavonds besproken werden. Ook in Stirling, waar hij sinds 1731 predikant was, was grote belangstelling. Fraser meldt van de lange afstanden die sommigen aflegden om de diensten te kunnen bijwonen.²⁶ In Stirling leidde Ebenezer eens een dienst in de open lucht waarbij, zoals hij aan de Engelse opwekkingsprediker George Whitefield mededeelde, veertienduizend mensen aanwezig waren.²⁷ Ook in Portmoak waren avondmaalsdagen volgens de toenmalige gewoonte. Ebenezer kon na een achtjarig verblijf, in 1710, meedelen dat er driemaal avondmaal gevierd was.²⁸ Met alleen al een aantal van tweeduizend communicanten, moet het kleine dorp overspoeld geweest zijn door gasten. Voor een dergelijk aantal communicanten moet wel dertig keer de avondmaalstafel aangericht zijn.

Verder waren ook hier de gebedskringen, de 'praying societies'. Ebenezer stimuleerde die gebedskringen en zorgde voor een strakke organisatie, waardoor hun aantal aanzienlijk toenam.²⁹ Het verschijnsel van de zogenaamde 'penny-weddings' laat zien dat de levensstijl wel eens te wensen overliet. Dit gebeuren was een algemeen verbreide misstand. Bij een bruiloft betaalden de gasten een 'penny' als hun bijdrage in de kosten. Dit soort bruiloften leidde vaak tot ontsparingen, waartegen Erskine in Portmoak niet naliet te waarschuwen.³⁰

KERKELIJKE KWESTIES

Ebenezer Erskine heeft met verscheidene kerkelijke kwesties te maken gehad.

We noemen de volgende.

- De eed van afzwering, 'oath of abjuration' in 1712.³¹ De vraag was of predikanten deze eed mochten afleggen. Fra-

²⁶ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.417.

²⁷ A.A. Dallimore, George Whitefield *The Life and Times of the great Evangelist of the 18th century Revival*, vol. I, p.384 e.v.

²⁸ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.522.

²⁹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.193.

³⁰ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.522.

³¹ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.220 e.v.

ser geeft duidelijk aan waarom dat voor Erskine en anderen onmogelijk was. In de bezwaren klinkt de afwijzing van het episcopalisme na. Dat de meesten van zijn collega's er geen moeite mee hadden, stemde Erskine treurig. Het verschil van inzicht gaf al enige verwijdering onder de predikanten.

- Het geschil rond 'the Marrow' (1717-1722).³² Thomas Boston had het geschrift *the Marrow of modern Divinity* in het begin van zijn predikantschap ontdekt. Het was geschreven in Engeland, in het midden van de zeventiende eeuw, door de lekentheoloog James Fisher. Diens werk was erop gericht om tegen de wettische scheefgroei in de toenmalige prediking, te wijzen op de vrijheid van het verbond der genade. Fisher maakte scherp onderscheid tussen het werkverbond en het genadeverbond, en zijn geschrift bevatte vele citaten van Luther. Toen het in Schotland in 1717 opnieuw werd uitgegeven, vond het bij een beperkt aantal predikanten grote instemming. Men herkende de problematiek waar Fisher zeventig jaar eerder mee te maken had gehad en men was, evenals Fisher, beducht voor wetticisme. De meerderheid van de kerk wees het geschrift en de weg die het wees, meteen af. Dat deed ook de synode, de General Assembly. Men kan de strijd om 'the Marrow' beschouwen als een achterhoedegevecht in het puritanisme. Het laat zien dat de problematiek die het puritanisme in Engeland zeventig jaar daarvoor gekend had, zich ook in Schotland had aangediend. Voor de Erskines heeft het geschrift van Fisher veel betekend: de sporen ervan zijn ruimschoots in hun prediking terug te vinden.³³

- Arianisme. Dit had te maken met professor Simson uit Glasgow, die al jaren verdacht werd van ketterse leerstellingen, omdat hij, onder invloed van Engelse filosofen, uitspraken gedaan had die geen recht deden aan het God-zijn van Christus. Verscheidene predikanten namen scherp stelling tegen Sim-

³² *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.233

³³ In 1773 is *the Marrow* door A. Comrie ook in het Nederlands vertaald. H. Folmer zorgde voor een hertaling: *Het Merg van het Evangelie*. Over de 'Marrow- controversy' is in onze taal verschenen: *Wet en evangelie*, twaalf vragen, vertaald door E. Kuyk; M.D. Geuze, *Sola Gratia; een theologische strijd in Schotland in het begin van de achttiende eeuw* in: *Theologia Reformata XI*, p.312-37; C. Harinck, *Om het hart van het Evangelie*.

son. Volgens deze levensbeschrijving behoorde Ebenezer Erskine tot de eersten die protest aantekenden. De heerlijkheid van de Verlosser was in het geding! Van de zijde van de 'Assembly' kreeg Simson helaas een milde bejegening. Dit bracht orthodoxe predikanten ertoe met des te meer kracht de heerlijkheid van Christus als de Goddelijke Verlosser voor te stellen. Uit het kwade kwam zo het goede voort.

PATRONAATSWET EN AFSCHIEDING

Langzamerhand werd duidelijk dat in de Schotse kerk twee verschillende stromingen waren. Er was een grote groep die groeiende onvrede had met de koers die de kerk ging. Ze meenden dat het verderf in de kerk zo groot was, dat wijze en verstandige mensen kloeke stappen moesten zetten.³⁴

Aanleiding tot afscheiding waren de problemen veroorzaakt door de herinvoering van de patronaatswet in 1712.³⁵ De landheer, 'the landlord', had met de erfpachters, 'the heritors', de verantwoordelijkheid voor de stoffelijke belangen van de gemeente en ook het recht de predikant te benoemen. Toen na verloop van tijd de patroons van hun recht gebruik gingen maken, leidde dit in de betrokken gemeenten tot grote onrust, vooral omdat deze welgestelden vaak onder invloed van de tijdgeest (Verlichting) de voorkeur gaven aan minder behoudende predikanten. Ook in de gemeente van Portmoak, die door het vertrek van Ebenezer Erskine in 1731 vacant was geworden, ontstonden moeilijkheden.

Het ligt voor de hand dat deze gang van zaken Erskine diep geraakt heeft. De meerderheid in de kerk als geheel, met name in de 'General Assembly', was geneigd zich bij de nieuwe ontwikkeling neer te leggen. Fraser beschrijft hoe Ebenezer Erskine, in de gespannen sfeer die er in de kerk was, op 19 oktober 1732 voor de Synode van Perth en Stirling zijn geruchtmakende preek hield over Psalm 118:22.³⁶ Daarin zei hij

³⁴ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.347.

³⁵ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.347 e.v.

³⁶ Deze preek over Ps. 118:22 is opgenomen onder de vertaalde preken, 6.3.127 v.v. (*Al de werken*, De Banier)

ondermeer: "Het herstel van het patronaatsschap betekent dat het gezag van Christus geschonden wordt. Een kwaadwillige landheer die mogelijk net zo weinig belang heeft bij de zaligheid der zielen als de grote Turk, ontvangt de macht om iemand aan te stellen om opzicht te houden over de mensen."³⁷ Door zijn preek wierp hij de knuppel in het hoenderhok. Zijn weigering om zijn woorden te herroepen, leidde ertoe dat hij het jaar daarop met vier predikanten afgezet werd. Zij kwamen in het gehucht Gairney Bridge, vlakbij Kinross, na veel gebed tot de oprichting van een eigen classis, 'the Associate Presbytery'. De aanduiding 'Associate' geeft aan dat men een zekere verbondenheid gevoelde met de gevestigde kerk. De stichting van een afzonderlijk kerkverband was een waagstuk, want de predikanten waren aangewezen op de vrijgevigheid van de gemeente die zij dienden. Een geheel nieuwe situatie. Fraser beschrijft ook hoe de 'General Assembly', geschrokken van het gevolg van haar strenge optreden, geprobeerd heeft om de vier predikanten weer in de schoot der kerk terug te voeren. Maar vergeefs.

HET NIEUWE KERKVERBAND

De geschiedschrijvers hebben nog geen zicht kunnen krijgen op de bedoeling van Erskine. Heeft hij bewust aangestuurd op een breuk met het bestaande kerkverband? Met andere woorden: had hij een program van actie? Zijn optreden doet daar wel aan denken, maar in zijn dagboek is daar niets van te vinden. In elk geval was door zijn optreden de eerste grote kerkscheuring in de reformatorische kerk van Schotland een feit. Het nieuwe kerkverband, dat een snelle groei zou doormaken, zou de kaart van kerkelijk Schotland grondig wijzigen.³⁸ Maar niet iedereen was gelukkig met de nieuwe kerk. Vooral de Engelse methodisten, die vreemd stonden tegen de kerke-

³⁷ Idem, 6.1.15.

³⁸ Opmerkelijk is dat de afscheiding had plaatsgevonden onder leiding van een predikant die tijdens zijn predikantschap bekeerd was. In dit opzicht is er een parallel met Thomas Chalmers, die leiding gaf aan de grote afscheiding in 1843. Wat ons land betreft, kunnen wij denken aan Jean de Labadie, Abraham Kuyper en Hendrik de Cock.

lijke situatie in Schotland, waren niet mals in hun kritiek op de afgescheidenen, 'the Seceders'. Hun afwijzende houding ten opzichte van de gevestigde kerk bracht John Wesley tot de uitspraak: "Onze uitgangspunten zijn geheel verschillend. Zij (de Schotse afgescheidenen, vert.) beginnen met een oordeel te vellen over anderen en die te veroordelen. Wij beginnen met een oordeel over onszelf te vellen en onszelf te veroordelen."³⁹ Het oordeel van de zachtmoedige George Whitefield was niet minder scherp: "Het is het Babel dat zichzelf gebouwd hebben."⁴⁰ Het kwam dan ook tot een breuk tussen de Engelse opwekkingspredikers en de Schotse afgescheidenen. Ze was een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de pasgestichte kerk.

TELOORGANG NIEUWE KERKVERBAND

Wat het nieuwe kerkverband betekend heeft voor het geestelijke leven van haar leden, onttrekt zich grotendeels aan onze waarneming. Betekenisvol is in dit verband een opmerking van Thomas Carlyle, een latere voorman van de 'Moderates': "Als iemand tot het besef kwam dat hij een ziel had die behouden moest worden, of anders verloren was, was hij rijp zich aan te sluiten bij de afgescheidenen."⁴¹ Hoeveel de kerk ook betekend heeft voor de mensen persoonlijk, in historisch perspectief gezien heeft zij de oplossing voor het kerkelijke vraagstuk niet gebracht, vooral ook door haar gebreken en door nieuwe scheuringen. Toen in de negentiende eeuw uit Duitsland de moderne theologie Schotland binnenkwam, om daar een grote ommekeer te bewerkstelligen die haar definitief zou vervreemden van het oude erfgoed, was het kerkverband van de afgescheidenen, inmiddels samengevoegd met een andere afgescheiden kerk, het eerste die er de invloed van onderging. In de prediking voltrok zich bij de 'United Presbyterians', zoals zij na 1847 genoemd werden, ook een radicale verandering. De leer van de algemene verzoening

³⁹ D. Butler, *John Wesley and George Whitefield in Scotland*, p.18.

⁴⁰ *Life and Diary of the Rev. Ebenezer Erskine*, p.429.

⁴¹ G.D. Henderson, *The Church of Scotland*, p.108.

vond bij hen een ruime ingang. De nieuwe inzichten waren voor een deel van de Free Church reden om zelfstandig verder te gaan, toen een vereniging van beide kerkgemeenschappen tot stand kwam.

BIOGRAAF DONALD FRASER

De auteur van deze levensbeschrijving, Donald Fraser (1722-1841), groeide op in de pastorie en werd predikant van een afgescheiden gemeente in Kennoway, een plaats niet ver van Portmoak. De liefde tot en de verbondenheid met de kerkelijke gemeenschap waartoe hij behoorde, is in zijn boek duidelijk waarneembaar. Met grote speurzin heeft hij alles nagegaan wat betrekking had op het ontstaan van de kerk der afscheiding. Voor hem is Ebenezer Erskine niet in de eerste plaats prediker, maar stichter van het kerkverband dat hem lief was. De ondertitel die het boek oorspronkelijk meekreeg, spreekt voor zich: "Vader van de kerk der afscheiding", "Father of the Secession Church". Zijn belangstelling voor de Erskines zal nog aangewakkerd zijn door het feit dat hij een achterkleinzoon van Ralph Erskine was. Het is mogelijk dat hij zijn overgrootvader en ook Ebenezer Erskine persoonlijk gekend heeft. Door de betrekkelijk geringe tijdsafstand had hij toegang tot bronnen die later verloren zijn gegaan. Als familiebezit zullen ze voor hem gemakkelijk toegankelijk zijn geweest. Ook kreeg hij veel materiaal van vrienden en kennissen.

BEELD VAN ERSKINE

Met grote nauwgezetheid en veel inspanning heeft Fraser de handschriften (vaak in steno) ontcijferd en in gangbaar Engels weergegeven. Veel passages uit het dagboek van Ebenezer zijn opgenomen in de hoofdstukken 2, 6 en 9 van deze uitgave. Deze drie hoofdstukken bevatten de kern van diens dagboek. Slechts een enkele keer behoeft zijn studie correctie. We wizen al op een onnauwkeurigheid aangaande het voorgeslacht van Margaret Halcro. Ook het bericht dat Henry Erskine uit een gezin kwam van drieëndertig kinderen, heeft in later gene-

alogisch onderzoek geen bevestiging gevonden.

De verbondenheid met en de grote voorliefde van Fraser voor zijn kerkgemeenschap is in zijn werk duidelijk waarneembaar. Zo is ook hij een sprekend voorbeeld van de kerkelijke zelfgenoegzaamheid die in de loop van de tijd is ontstaan. De grote bewondering voor Erskine, maakt dat hij over zijn 'held' in de meest lovende bewoordingen kan spreken. Maar dankzij zijn objectiviteit krijgen wij toch een eerlijk beeld van Erskine. In hem zien wij een godvrezend man en een toegewijd dienstknecht van Christus, die, als het er op aankwam, van geen wijken wist. De kerkelijke situatie bracht hem ertoe om met zijn ruime evangelieverkondiging in engere kerkelijke banen te gaan, maar dit doet niets af aan de grootheid en toewijding van deze 'gezworen dienstknecht van Christus'. En het laat eveneens onverlet dat zijn nagelaten preken velen tot zegen geweest zijn.

Enkele jaren na het verschijnen van dit boek verzorgde Fraser een soortgelijk werk over Ralph Erskine. Het werd in 1834 gepubliceerd.⁴² Hoewel de schrijver zijn persoonlijke mening niet achterhoudt, geeft zijn boek ook eerlijk en objectief de feiten weer. Het oordeel van Whitefield over de afgescheidenen verzwijgt hij dan ook niet, maar hij besteedt er vele woorden aan om duidelijk te maken hoe onjuist dit is. Zijn geschrift is tot op heden een veelgebruikte en dankbare bron voor de Schotse kerkgeschiedenis. Het Jefferson College in het Amerikaanse Pennsylvania wist het geschrift over Ebenezer Erskine zo te waarderen, dat zij in 1833 Fraser de titel van doctor verleende.⁴³

TENSLOTTE

Waar het God behaagt mensen als Zijn instrumenten te gebruiken, mogen wij naar het leven van deze instrumenten zien. In de Engelstalige wereld heeft men terdege oog gehad voor de betekenis die het levensverhaal van de mannen en vrouwen

⁴² Het werd vertaald door J. van der Haar in 1979. Het werd in deze serie uitgegeven.

⁴³ R. Small, *History of the congregations of the United Presbyterian Church*, vol. II, p.375.

Gods heeft. Het kan ook ons van nut zijn. Het is ons echter niet toegestaan om ons blind te staren op mensen, ook al waren ze als stralende lichten. Wij maken een opmerking in de geest en naar de trant der Erskines: elke rechtgeaarde dienaar van het evangelie wijst van zichzelf af op een ander (de Ander!). In de Bijbel worden de dienaren van het evangelie 'sterren' genoemd (Openb. 1:20). In de doorboorde rechterhand van Christus verspreiden ze hun licht. Maar wie alleen weet heeft van de sterren, is een mens voor wie het nacht is. Waar de Zon des heils opgaat over een leven, is het dag geworden. Dan wandelen wij in het daglicht van Zijn genade. Dan doet Hij de duisternis wijken en verandert Hij zelfs de doodsschaduw in morgenstond. Moge de geschiedenis van deze 'ster aan de kerkhemel', Ebenezer Erskine, onder de zegen des Heeren daartoe dienstbaar zijn.

LEVENSGESCHIEDENIS VAN HENRY ERSKINE

GEBORTE

Henry Erskine, de vader van Ebenezer, was een bijzonder man. Hij was predikant te Chirnside en blonk uit door bekwaamheid en genadegaven. Zijn arbeid als predikant was niet zonder betekenis. Omwille van de waarheid heeft hij veel moeten meemaken. Dit alles maakt dat zijn gedachtenis in de harten van de vromen is blijven voortleven. De bekendheid van twee van zijn zonen heeft zijn faam nog vergroot. Evenals bij Philip Henry, die men zich met liefde en respect herinnert als de vader van de bekende bijbeluitlegger Matthew Henry. Zo denkt men met waardering en liefde aan Henry Erskine als de vader van Ebenezer en Ralph Erskine.

Deze uitnemende predikant werd geboren in 1624 in de gemeente van Mertoun te Dryburgh. Deze plaats, waar een oude abdij stond, is gelegen aan de rivier de Tweed, in het gebied van Berwick.⁴⁴ Door zijn vader, Ralph Erskine, stamde hij af van het oude geslacht van Mar.⁴⁵

Het gezin van zijn vader was buitengewoon groot en bestond uit drieëndertig kinderen. De oude vader had enige tijd voor zijn sterven zoveel kleinkinderen, dat hij hen niet meer van gezicht kon herinneren. Volgens de overlevering vroeg hij, als hij een van hen zag, vriendelijk: "Wie ben jij, mijn kleine jongen?"

⁴⁴ De geschiedenis van deze abdij, beschreven door de vroegere graaf van Buchan, kan men vinden in Grose, *Antiquities*.

⁴⁵ Zie Aanhangsel I